

Климчук В.О., Мойсієнко Я.В. Життєвий шлях творчої особистості: принципи біографічного дослідження // Соціальна психологія. – 2007. – №6. – С. 32-44.

Віталій Климчук,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної психології
соціально-психологічного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Ярослав Мойсієнко,
психолог-консультант
Психологічної консалтингової групи
“Системні дослідження”

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРИНЦИПИ БІОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СЦЕНАРНОГО АНАЛІЗУ Е. БЕРНА

Вступ

Постановка проблеми дослідження життєвого шляху належить Ш. Бюлер, М.О. Рибінкову, З. Фройдю, П. Жане [31]. Життєвий шлях особистості є категорією, у якій інтегруються усі базові психологічні аспекти людського існування, і саме тому дослідження життєвого шляху творчої особистості є важливою задачею сучасної психологічної науки. Ґрунтовний аналіз життєвих контекстів, векторів розвитку, взаємозв'язку соціальних та індивідуально-психологічних факторів на різних етапах онтогенезу творчої особистості може допомогти зрозуміти закономірності розвитку творчої обдарованості.

Основним методом дослідження життєвого шляху є метод біографічний.

Біографічний метод у психології

Дослідниця І.П. Маноха визначає біографічний метод як систему засобів дослідження, діагностики, корекції та проектування життєвого шляху людини [20]. Водночас Н.І. Пов'якель використовує більш вузьке розуміння цього методу як “системи способів вивчення життєвого шляху особистості” [26]. Аналізуючи весь спектр біографічних досліджень, можемо їх поділити на дві великі групи.

Перша група – це біографічні дослідження, спрямовані на вивчення життєвого шляху особистості на основі безпосередньої взаємодії з нею. Ця група методів розвинута завдяки таким вченим, як С.Л. Рубінштейн [28], Б.Г. Ананьєв [3], К.О. Абульханова-Славська [1], Л.І. Анциферова [4], Н.А. Логінова [18], І.С. Кон

С.32

[12], І.П. Маноха [20], В.А. Роменець [27], Т.М. Титаренко [30], Ф.Ю. Василюк [6]. Цими та іншими дослідниками було розроблено теоретичні та методологічні засади біографічного дослідження, а також ряд методик: каузометрія Є.І. Головахи, О.О. Кроніка, Р.А. Ахмерова [7, 14], психологічна автобіографія Є.Ю. Коржової [13], вчування І.П. Манохи [20]. Музикою О.Л. розроблена методика дослідженні ціннісної сфери особистості, що ґрунтується на аналізі життєвого шляху [24], В.О. Климчуком розроблена процедура математичного моделювання життєвого шляху особистості на базі каузометрії [10].

Друга група – біографічні дослідження, в межах яких вивчається життєвий шлях особистості без безпосередньої взаємодії із нею. В цьому випадку йдеться мова про аналіз історичних постатей, художників, музикантів, письменників тощо. Використовуються біографії, автобіографії, щоденники, листи, свідчення очевидців, а також продукти діяльності.

В такому ракурсі біографічний метод прийнято пов'язувати з психоаналітичним вченням З. Фрейда. Цьому є дві основні причини: 1) саме З. Фрейд започаткував інтерпретації біографій своїми “патографічними дослідженнями” Леонардо да Вінчі, В. Вільсона, пророка Мойсея; 2) психоаналітична інтерпретація біографії дозволяє детально розглянути особливості індивідуального психічного життя людини і віднайти у ньому передумови (або, принаймні, кореляти) її творчості [11]. Відомими є також роботи А. Адлера [2], Е. Еріксона [34], Е. Фромма [32] К.Г. Юнга [35].

Ґрунтовне історичне дослідження психоаналітичного дискурсу в українській літературній творчості здійснено С. Павличко [25]. Авторка називає

ряд психобіографічних досліджень, виконаних у руслі психоаналітичної парадигми: С. Бaley та А. Халецький (психоаналітичне дослідження творчості та життя Т.Г. Шевченка), В. Підмогильний (психоаналіз творчості І. Нечуя-Левицького), В. Петров (психоаналітично-біографічні романи, присвячені М. Костомарову та П. Кулішу). Сучасні біографічні дослідження, здійснені здебільшого літературознавцями, узагальнено в роботі Г.Д. Левченко, яка сама здійснює ґрунтовну психоаналітичну інтерпретацію творчості О. Кобилянської [16]: В.П.Агеєва (переважно юнгіанський аналіз творчості ряду письменників, і зокрема, Л. Українки, О. Кобилянської), Т. Гундорова (аналіз Л. Українки, В. Винниченка, О. Кобилянської на перетині ідей ніцшеанства, платонізму і психоаналізу), В. Даниленко (юнгіанський аналіз повістей В. Шевчука), С. Павличко (аналіз творчості А. Кримського). Ряд дослідників здійснюють розробку теоретичних та методологічних засад застосування психоаналізу: Л.Т. Левчук [17], Н.В. Зборовська [9], А.Макаров [19].

Водночас, психоаналітична парадигма не є єдиною. Сергієнко Е.А. та Харламенкова Н.Е. [29] вказують, що існує принаймні два підходи до пояснення процесу структурування життєвого шляху. В основі першого підходу, який реалізовано наведеними вище авторами, – акцент на переважно несвідомому виборі життєвого плану та життєвого сценарію,

С.33

.....
який здійснюється на ранніх стадіях онтогенезу (А. Адлер, З. Фройд). Другий підхід ґрунтується на уявленні про свідомий вибір та регуляцію процесу життя (С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, Н.А. Логінова, Т.М. Титаренко). В цьому контексті відомими є біографічні дослідження О.І. Кульчицької (Я. Бойя, Е. Галуа, У. Дісней, М.І. Лобачевський, І.Я. Франко, К.Е. Ціолковський) [15], А. Маслоу (Лінкольн, Т. Джефферсон, А. Ейнштейн, Е. Рузвельт, У. Джемс, А. Швейцер, О. Гакслі, Б. Спіноза) [21], В.О. Моляко (М.О. Врубель). Важливою є також розробка В.О. Моляко принципів психобіографічного дослідження [23].

Звісно, що життєвий шлях особистості не можна представити у вигляді прямої лінії, спрямованої у майбутнє – він має складну ієрархічну рівневу структуру, багато різноспрямованих векторів сил, велику кількість можливих напрямків розгортання тощо. Також неможливо однозначно стверджувати, що таке складне утворення однозначно є наслідком свідомого вибору чи несвідомого рішення. Одним з підходів до аналізу життєвого шляху особистості, який дає можливість інтегрувати обидва підходи (аналізувати як несвідомі моменти, так і свідомі вибори) є сценарний аналіз Е. Берна.

Перспективи сценарного аналізу у біографічних дослідженнях

Сценарний аналіз поки не знайшов широкого застосування у біографічних дослідженнях, можливо тому, що не потрапив до поля уваги літературознавців (які переважно і займаються біографічними розвідками та проекціями художніх текстів на життєві шляхи їх творців). Можна виділити ряд характеристик сценарного аналізу, які роблять його достатньо серйозним інструментом біографічного дослідження. Передусім, теорії сценарного аналізу в цілому властива строга структурованість (визначено чітко і однозначно базові поняття, встановлено відношення між ними тощо). Розроблено концепцію вікової динаміки формування сценарію. Дослідниками робиться акцент на індивідуальності сценарію і водночас існує розроблена типологія сценаріїв. Кожен сценарію характеризується наявністю певної мети, що робить біографічний аналіз спрямованим не лише у минуле, але і дає можливість врахування майбутнього. Аналізована теорія не є однозначно фатальною. Особистість здатна виходити за межі сценарної поведінки, змінювати власні сценарії тощо. Ще однією перевагою сценарного аналізу є акцент на свідомості тих рішень, які призводять до формування і закріплення сценаріїв.

Метою нашої роботи є розробка теоретичних засад дослідження біографій виданих людей за допомогою сценарного аналізу Е. Берна (зокрема, розробка принципів такого дослідження). Увага сконцентрована на формулюванні принципів такого дослідження та описі його етапів.

Основні поняття, які використовуються у сценарному аналізі Е. Берна

Транзакційний аналіз (ТА) – напрямок у гуманістичній психології та

С.34

психотерапії, що пов'язується в першу чергу з іменем американського психолога і психіатра Еріка Берна. Він розробив основні теоретичні положення ТА, успішно займався індивідуальною та груповою терапією. Пізніше теорія та метод ТА розвивалися К.Штайнером, В.Джойнсом, Й.Стюартом [8].

Аналіз життєвих сценаріїв є однією з основних складових транзакційного аналізу поряд із власне аналізом транзакцій та структурним аналізом. Поняття життєвого сценарію визначається Е. Берном як “план, що упорядковується у дитинстві, підкріплюється батьками, виправдовується подальшими подіями і завершується так, як було визначено з самого початку” [5].

Й. Стюарт та В. Джойнс відзначають такі характерні особливості життєвих сценаріїв: початок формування сценарію припадає на момент народження дитини у світ; у чотири роки дитина вирішує, яким приблизно буде сюжет сценарію; у семирічному віці формування сценарію фактично завершується; із семи до дванадцяти у сценарій додаються певні деталі; у підлітковому віці сценарій переглядається людиною, і цей перегляд полягає у наданні сценарію більш реалістичних рис [8].

Автори доводять, що сценарій завжди має спрямованість на певну, індивідуальну для кожної людини, розв'язку.

Сценарій підкріплюється батьками за допомогою сценарних повідомлень, які можуть бути як вербальними, так і невербальними. Прикладом вербального сценарного повідомлення може бути фраза батька, адресована синові: “У нас всі були юристами з діда-прадіда”. До невербальних сценарних повідомлень належить, наприклад, випадок, коли дитина тягнеться до матері, а мати не обіймає її. Дитина отримує повідомлення про свою небажаність, сприйнявши мамину позу, вираз обличчя, тобто через невербальні сигнали.

Сценарій є неусвідомлюваним в силу того, що він формується у ранньому віці, а спогади про цей вік є розмитими і напіввідкриваються лише у снах та фантазіях (Й.Стюарт, В.Джойнс).

За змістовою складовою Е. Берн поділяв сценарії на три групи: виграшні, програшні або фатальні, безвиграшні або банальні. За визначенням Е. Берна, **виграшний сценарій** передбачає, що людина досягає певної мети, і це досягнення викликає почуття задоволеності, успіху і не викликає внутрішнього напруження. Й.Стюарт та В.Джойнс наводять такий приклад виграшу: якщо людина вирішила стати успішним політиком або видатним полководцем, і стає ним, отримавши загальне визнання, тоді вона виграє. Якщо людина вирішила стати мільйонером, то вона виграє, якщо стане щасливим мільйонером. Якщо людина вирішила стати відлюдником, стає ним і при цьому із задоволенням живе у своїй печері, тоді вона також виграє. У будь-якому разі виграш співвідноситься з тією метою, яку ставить перед собою людина.

У випадку **фатального сценарію** людина не досягає поставленої мети. Якщо людина вирішує стати великим вождем, йде в армію, проте невдовзі її

С.35

звільняють – вона програє. Якщо людина вирішує стати політиком, але її кар'єра завершується скандалом і звільненням – така людина програє. Якщо той, хто вирішив стати мільйонером, стає жебраком-відлюдником, він також програє. Можлива і така ситуація програшу – людина вирішує стати мільйонером, стає ним, проте відчуває себе нещасною через виразку шлунка чи напружену роботу.

Залежно від розв'язки, фатальні сценарії поділяються на три ступені. Сценарій *першого ступеня* – це сценарій з помірними невдачами чи втратами. Прикладами таких сценаріїв може бути конфлікт на роботі, провал на іспитах тощо. Сценарій *другого ступеня* – сценарій, наслідки якого є досить серйозними для того, щоб їх можна було обговорювати у колі близьких чи друзів. Приклади: госпіталізація у зв'язку з депресією, виключення з університету. Сценарій *третього ступеня* може завершитися важкою травмою,

смертю, ув'язненням. Приклади: самогубство після виключення з університету, по життєва госпіталізація внаслідок важкого психічного захворювання.

Безвиграшний сценарій притаманний людині-середняку. День у день він несе свого хреста, особливо нічого не виграючи і не програючи. Він не з тих, хто ризикує (Й.Стюарт, В.Джойнс).

На нашу думку, така класифікація сценаріїв, не зважаючи на її зручність та простоту, є дещо умовною. Це можна пояснити тим, що сценарії життя людей не обов'язково повинні носити фаталістичний, визначений характер. У свідомивши особливості власного сценарію, людина може змінити його. На ранніх етапах формування сценарію маленька дитина вже має визначені переконання щодо себе та щодо інших людей [5]. Ці переконання Е. Берн називає життєвими позиціями. Вони можуть бути виражені такими твердженнями про себе та інших людей:

- Я ОК, ти не ОК;
- Я не ОК, ти ОК;
- Я ОК, ти ОК;
- Я не ОК, ти не ОК:

На думку Е. Берна, одна з цих чотирьох життєвих позицій лежить “в основі кожної гри, кожного сценарію, кожної людської долі” [5].

Дитина, що прийняла позицію “Я ОК, ти ОК” скоріш за все будуватиме виграшний сценарій. Вона знає, що його люблять, і що близькі раді його існуванню. Вона вирішує, що батьків можна любити, їм можна довіряти, і як наслідок, такі погляди поширюються на всіх людей (Й.Стюарт, В. Джойнс). Якщо дитина приймає позицію “Я не ОК, ти ОК”, то вона, очевидно, буде розігрувати банальний або програшний сценарій. Позиція “Я ОК, ти не ОК” нібито створює умови для формування виграшного сценарію. Але така дитина переконана, що над іншими дітьми необхідно вивищуватися, а їх, відповідно, змушувати принижуватися. Дитина може досягти такого результату шляхом постійної боротьби з оточуючими. Це призведе до того, що оточенню набридне відчувати себе приниженими, і воно ігноруватиме дитину. Тоді сценарій

перетвориться на програшний. Позиція “Я не ОК, ти не ОК” є найбільш сприятливою для формування програшного сценарію. Така дитина висновує, що життя пусте і марне. Вона відчуває себе приниженою

С.36

і відчуває, що її не люблять. Їй здається, що ніхто не в змозі їй допомогти, оскільки решта людей – не ОК. Таким чином, її сценарій буде крутитися у замкненому колі між відчуттям власної ізольованості і бажанням ізольоватися від інших [5].

Вивчення біографій за допомогою сценарного аналізу К. Штайнером

Одним з перших дослідників, який вивчав біографії з точки зору сценарного аналізу, вважається К. Штайнер, який аналізував біографію Е. Берна. К. Штайнер пише: “... в сценарієві Берна було записано, що він помер від хвороби серця, не доживши до старості. Ще я думаю, що його трагічна смерть стала результатом суворих обмежень, котрі він несвідомо накладав на свою здатність любити та приймати любов інших людей, з одного боку, і суворого драйву бути абсолютно незалежним, – з іншого”. Дослідник, аналізуючи друковані роботи Е. Берна, помічає, що “Берн дуже цікавився питанням визначеності людського шляху. Декілька разів він аналізував перед нами випадки людей, які збиралися жити лише до сорока чи до шістдесяти років, і, у чому можна легко пересвідчитися, читаючи його останню книгу “Люди, що грають в ігри”, його особливо цікавили історії людей, які страждали від серцевих захворювань. Якщо уважніше перечитувати його книги, можна помітити, що ним майже не згадуються інші причини смертей, окрім серцевих захворювань. Причина його інтересу стала мені зрозумілою, коли він помер; я дізнався, що його батько помер, коли Ерікові виповнилося 11 років, а мати – у шістдесят від коронаротромбозу. Сам Берн прожив не набагато більше від своєї матері та помер від тієї ж хвороби”. Далі К. Штайнер звертається до проблеми любові та близьких контактів з іншими людьми: “...він поводився абсолютно пасивно, коли справа стосувалася його потреби в любові та людському контакті. У той же час ним було створено ряд важливих концепцій про любов.

В його теорії йшла мова про взаєностосунки та прояви любові у людей. Проблема стосунків дуже цікавила його. Він створив поняття “погладжування”, яке інтерпретувалося, як “одиниця визнання”, але його можна розуміти і як “одиниця любові”. В останні роки життя він написав книги “Секс у любовних стосунках людей” та “Люди, які грають в ігри”. На мій погляд, обидві праці були спробами подолати власні сценарні обмеження”. Підбиваючи підсумки, К. Штайнер зазначає: “Мені здається, що у Еріка Берна був сценарій, який обмежував прагнення ґрунтовно дослідити феномени, що були в полі його наукових інтересів, а саме: сценарні заборони Берна не дозволяли йому приймати погладжування у інших людей, обмежували його наукові дослідження сценаріїв та погладжувань і зводили стіну між ним та його учнями й послідовниками. Ці обмеження мали для нього ряд наслідків: він не усвідомлював до кінця власний сценарій, і, як наслідок, не міг його змінити. Проблема заборони на погладжування, яка підтримувала його сценарій і ослаблювала роботу

С.37

серця, залишилася невирішеною” [33].

Принципи сценарного аналізу¹

З метою подальшої розробки структури біографічного дослідження із застосуванням сценарного аналізу, нами пропонуються ряд принципів, які лягли в її основу.

Принцип повторюваності подій. Події людського життя не можуть повторюватися в буквальному розумінні цього слова, проте реакції особистості на ці події, способи вирішення проблем, пов’язаних з цими подіями, можуть бути ідентичними від випадку до випадку. Таким чином, застосування цього принципу в біографічному аналізові має на меті фіксування цих реакцій та способів. Виходячи з цього, можна говорити про те, чи є сценарій програшним, виграшним або нейтральним.

---

¹ Автори висловлюють подяку за допомогу у формулюванні принципів Вікторії Горбуновій

Принцип наслідування батьківських сценаріїв. Хоча батьки не можуть змусити дитину прийняти ті чи інші рішення відносно її сценарію, вони здатні здійснювати на ці рішення значний вплив. Як правило, ці впливи відображають життєві сценарії самих батьків. Такий вплив носить назву сценарних послань, що мають вербальний і невербальний характер. Наявність сценарних послань спрощує інтерпретацію подій у життєвому сценарії самої особистості.

Принцип вікової динаміки сценарного розвитку. Людина починає формувати власний сценарій починаючи з моменту народження, а вже до чотирьох років у загальних рисах бачить майбутній сюжет. До семи років формування життєвого сценарію, в основному, добігає кінця. До дванадцятилітнього віку сценарій шліфується, а в підлітковому віці людина надає йому більш реалістичних рис, пристосовуючи його до умов навколишнього світу. Врахування вікових особливостей, аналіз подій, вчинків, рішень та почуттів особистості, зафіксованих у хронологічних межах, дозволяє інтерпретувати перебіг та розвиток сценарію особистості в її подальшому житті.

Принцип телеологічності сценарію. Кожен сценарій, хоч і сформований у дитинстві, під впливом батьків, зовнішніх обставин та власних рішень, але спрямований завжди у майбутнє. Можна виділити стратегічну і тактичну цілі сценарію. Тактична – отримання тимчасових, “тут і тепер” вигащів (певні емоції, переживання тощо). Стратегічна ціль – є ціллю всього сценарію в цілому. Це те, чим він повинен завершитися (остаточним вигащом, програшем чи нічим). Застосування цього принципу у біографічному аналізові передбачає розгортання, розшифровку сценарію не лише починаючи із минулого, але і в зустрічному напрямку – з його фіналу. Це дасть змогу, з одного боку, постійно коригувати розуміння суті сценарію, а з другого – зрозуміти, чи був сценарій узагалі.

Принцип впливу культурно-історично умов на формування сценарію впливає із розуміння того, що кожна епоха у розвитку людства

характеризується специфічною сукупністю культурних, економічних, політичних факторів. Всі вони накладають певний відбиток на структуру особистості, яка живе в той чи інший час. Відповідно, і сценарії життя людей, які жили у позаминулому столітті, можуть різнитися від сучасних сценаріїв. Саме тому, аналізуючи біографію людини з точки зору сценарію, необхідно врахувати той комплекс культурно-історичних умов, у який була заглиблена ця людина.

Принцип врахування свідчень сучасників. Не завжди автобіографічні, епістолярні свідчення та продукти діяльності здатні об'єктивно відобразити поведінку досліджуваної особистості. Свідомо чи несвідомо людина часто викривлює причини своїх вчинків, недостовірно їх описує тощо. Саме тому необхідним є звернення до свідчень сучасників, які описують поведінку людини зовні, об'єктивно.

Принцип автобіографічності. Як зазначалося вище, автобіографічні свідчення не завжди об'єктивно відображають поведінку, думки та вчинки особистості. Проте без їх урахування неможливо у повній мірі аналізувати ставлення особистості до себе, світу, творчості, подій у своєму житті (до того ж, звернення до свідчень сучасників теж не є гарантією об'єктивності).

Принцип ймовірного виходу із сценарію. Особистість не приречена проживати своє життя за встановленим сценарієм, не виключається можливість виходу зі сценарію. Вихід зі сценарію супроводжується внутрішнім звільненням. Ознаками такого звільнення можуть служити різкі зміни в біографії, переосмислення життя і творчості особистістю тощо. Згадані вище ознаки обов'язково знаходять своє відображення в творчості у тому чи іншому вигляді.

Сценарний аналіз життя і творчості Лесі Українки

Ми спробуємо застосувати вище описані принципи до сценарного аналізу життя і творчості Лесі Українки. Причиною такого вибору є ряд чинників, зокрема: велика кількість біографічного, автобіографічного матеріалу та психобіографічних досліджень, значна творча спадщина.

Аналіз сценарних послань.

У зв'язку з тим, що на формування сценарію у дитячому віці значний вплив мають батьківські вербальні та невербальні повідомлення, аналіз життєвого шляху Лесі Українки доцільно розпочати з перших років її життя, зокрема із особливостей сімейного виховання у родині Косачів.

Мати, Ольга Петрівна Косач (дівоче прізвище – Драгоманова), була письменницею, батько, Петро Антонович Косач, був відомим на той час громадським діячем, обоє походили із інтелігентних дворянських родів. Їх широка ерудиція не могла не позначитися на вихованні доньки, тож починаючи з 1873 року, коли Лесі виповнилося 2 роки, П.А.Косач та його дружина читали Лесі народні казки, співали народні пісні та одночасно знайомили із кращими на той час зразками дитячої художньої літератури [22, с. 20]. Отже, Леся

С.39

зростала у середовищі, де віталася літературна творчість і всіляко заохочувався інтерес до літературного слова. Можна також говорити про те, що майбутній професійний сценарій Лесі Українки закладався матір'ю відтоді як дівчинці виповнилося 5 років. Зокрема, Олена Пчілка розповідала про Мавку із Жаборицького лісу. Про це вже на схилі літ згадувала сама Леся Українка [22, с. 23].

Загалом, відзначимо, що батьківські вербальні та невербальні повідомлення відносно Лесі носили позитивний характер. Можна виділити такі батьківські послання:

1. *Будь розумною.* У листі Драгоманових Косачам містилося повідомлення про народження дитини. Коли Є.І. Драгоманова на звістку про це почала нарікати, що народилася донька, а не син, шестирічна Леся сказала: „ А хіба ж дівчина не людина? Вони ж і народжуються від людей. Дівчата не для краси тільки народжуються. Бувають хоч і некрасиві дівчата, а розумні і на все здатні!”. О.П.Косач з цього приводу писала, що останнє Леся казала про себе, бо вважає вона себе за здатну на чимало речей [22, с. 28]. Фраза Лесі свідчить

про усвідомлення себе як “розумної і здатної на багато речей” (що є результатом впливу батьків).

2. *Пізнавай.* З дитинства батьки турбувалися про розвиток доньки і заохочували її починання, супроводжуючи свої сценарні повідомлення позитивними погляджуваннями. У шість років Леся навчилася шити та вишивати, а у семирічному віці почала брати уроки гри на фортепіано. Відомий випадок, коли мати висловлюючись в термінології Еріка Берна, “погладила” 7-річну Лесю, відзначивши її здібності. „ ... пристойно грає на фортепіано та вишиває, як для її віку” [22, с. 53]. Такими погляджуваннями мати формувала переконання про приємність і корисність пізнання.

3. *Будь успішною.* Леся Українка досить швидко досягла успіхів як у гри на фортепіано, так і в українській вишивці – “... проявляє деякі здібності до музики, вже грає зі школи, дуже гарно вишиває...” [22, с. 51]. У 1881 році у житті Лесі Українки відбулася подія, яка, на нашу думку, відіграла визначну роль у розгортанні її життєвого сценарію і знайшла відображення у творчості. Під час обряду освячення води у річці Стир Леся Українка застудилася, і з тих пір почалася “30-літня війна організму” з туберкульозом [22, с. 54]. Зважаючи на стан здоров’я, Леся була вимушена здобувати освіту вдома, О.П. Косач засвідчує, що Леся навіть здібніша ніж учні з гімназії, до того ж додатково вивчає грецьку та латинську мову [22, с. 55].

4. *Будь творчою.* Спогади О. Косач-Кривинюк про дитячі роки Лесі Українки дають підстави говорити про те, що уже в той час у неї сформувалися здібності, пов’язані із фантазуванням, необхідним для письменницької майстерності – “...тільки Леся могла своїми оповіданнями, казками розважати старшого, мінорно настроєного та заспокоювати молодшого, упертого та невгамовного брата” [22, с. 52].

За Й.Стюартом та В.Джойнсом, виграшним вважається той сценарій, при якому

людина ставить перед собою мету і досягає її. Спираючись на автобіографічні свідчення Лесі Українки, вона ставила перед собою завдання стати письменницею, поетесою – “...мені легко було вийти на літературний шлях, бо я з літератської родини походжу, але від того не менше кололи мене ... невіра в свій талант, трудне шукання правого шляху...” [22, с.154].

Виходячи з характеру сценарних повідомлень отриманих від батьків, а також власної активності Лесі Українки в подальшому, ми можемо стверджувати, що її сценарій був виграшним.

Творчість Лесі Українки в контексті сценарного аналізу.

Аналізуючи поезію “Contra spem spero!” слід відзначити, що у ній авторка у символічній формі виражає власні сценарні рішення. Нижче наводяться рядки з поезії, які на нашу думку, ілюструють сказане вище:

...Я на гору круту, крем'яную

Буду камінь важкий підіймать

І несучи вагу ту страшную,

Буду пісню веселу співать

.....

Так! Я буду крізь сльози сміятись

Серед лиха співати пісні,

Без надії таки сподіватись,

Буду жити! Геть думи сумні!²

Зміст поезії та його відношення до сценарію Лесі Українки розкривається в контексті подій, що відбувалися тоді в житті поетеси. Леся Українка написала “Contra spem spero!” у травні 1890 року. В цей період лікарі діагностували загострення хвороби ніг, і поетеса змушена була провести вісім тижнів у ліжку. [22, с. 187].

В контексті цієї поезії можна зробити висновок, що сценарним рішенням Лесі Українки стало рішення жити і творити незважаючи на нездужання, яке до

---

² Леся Українка. Твори в чотирьох томах. Т.1. – К.: Видавництво художньої Літератури – Дніпро, 1982. – 230 с. (с. 37)

23-річного віку набуло хронічних ознак. Це рішення зустрічається також у вірші “Мій шлях”, датований тим же 1890 роком. Наводимо уривок з вірша:

*.... чи тільки терни на шляху знайду,
чи стріну, може, де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу свій шлях тернистий, -
Бажаю так скінчити я той шлях,
Як починала: з співом на устах!*³

Сценарна поведінка героїв драматичних творів Лесі Українки, не менш, ніж ліричні герої поетичних збірок, розкриває специфіку життєвого сценарію самої поетеси. Аналізуючи драму-феєрію “Лісова пісня” можна

С.41

.....
відзначити той факт, що авторка ідентифікує себе із головним жіночим образом. У “Лісовій пісні” Мавка – дівчина, яка незважаючи на фізичну слабкість, наділена силою духу та здатністю до самопожертви, і врешті-решт залишає по собі щось цінніше за саме життя. Вона виражає це словами:

*О, не журися за тіло!
Яним вогнем засвітилось воно
Чистим палючим, як добре вино
Вільними іскрами вгору злетіло.*

*Будуть приходити люди,
Вбогі й багаті, веселі й сумні
Радощі й тугу нестимуть мені
Їм промовляти душа моя буде...*⁴

---

³ Леся Українка. Твори в чотирьох томах. Т.1. – К.: Видавництво художньої Літератури – Дніпро, 1982. – 230 с. (с. 40)

⁴ Леся Українка. Твори в чотирьох томах. Т.3 – К.: Видавництво художньої літератури – Дніпро, 1982. – 431 с. (с. 180)

Мавка помирає (як і Леся Українка через два роки після написання феєрії) проте життєвий сценарій її аналогічний до авторського – сценарне рішення Мавки полягає в тому, щоб жити насиченим життям.

Нагадаємо, що специфіка життєвого сценарію Лесі Українки полягає ще й в усвідомленні короткочасності власного життєвого шляху. У вищезгаданих творах авторка розмірковує про смерть, знаючи, що не проживе довге життя через хворобу і це спонукає її до більш насиченого творчого життя. Протягом різних періодів життя Лесі Українка постулює ідею про первинність людського духу перед фізичними вадами і хворобами (що і є наслідком відповідного сценарного рішення).

Підсумки

Метою роботи була розробка теоретичних засад дослідження біографій виданих людей за допомогою сценарного аналізу Е. Берна. Увага була зосереджена на формулюванні принципів такого дослідження. Також здійснена спроба сценарного аналізу життєвого шляху Лесі Українки. Як і будь яка робота такого характеру, наша розвідка не претендує на повноту і завершеність.

Автори будуть раді отримати відгуки на статтю, пропозиції по удосконаленню принципів та розробці етапів аналізу, ознайомитися із результатами емпіричних спроб застосування розробленої ними процедури: v-klymchuk@yandex.ru

Література:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Адлер А. Достоевский / в кн. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. – СПб.: Питер, 2003. – С. 227-239.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
4. Анцыферова Л.И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования //Психол.журн. – 1992. – №5. – С.12-25.
5. Берн Э. Игры, в которые играют люди: психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры: психология

- человеческой судьбы. М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1996. – 319 с.
6. Василюк Ф.Е. Психология переживания. - М.:Изд-во МГУ,1984. - 200 с.
  7. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. – К.: Наукова думка, 1984. – 207 с.
  8. Джойнс Й. , Стюарт В. Жизненные сценарии. – <http://psylib.kiev.ua>
Дата відвідання сайту – 26.07.07. Час відвідання – 10.33.
  9. Зборовська Н.В. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К., 2003. – 392 с.
  10. Климчук В.О. Життєвий шлях особистості. Математичне моделювання за допомогою багатомірного шкалювання // Соціальна психологія – 2006. – №4(18). – С. 182-191.
  11. Клонингер С. Теории личности: познание человека. – СПб.: Питер, 2003. – с. 57.
  12. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
  13. Коржова Е.Ю. Методика “Психологическая автобиография” в психодиагностике жизненных ситуаций / Под ред. Л.Ф. Бурлачука – К.: МА УП, 1994. – 109 с.
  14. Кроник А.А., Ахмеров Р.А. Каузометрия: методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. – М.: Смысл, 2003. – 284 с.
  15. Кульчицька О.І. Біографічні і соціально-психологічні фактори розвитку творчої обдарованості // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – С. 269-288.
  16. Левченко Г.Д. Психоаналітична інтерпретація прози Ольги Кобилянської – Дис. ... канд. філол. наук за спец. 10.01.01. – Житомир, 2005. – 207 с.
  17. Левчук Л.Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика: Навч. Посібник. – К., 2002. – 255 с.
  18. Логинова Н.А. Жизненный путь человека как проблема психологии // Вопр.психол. – 1985. – №1. – С.103-109.
  19. Макаров А. П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: Нариси з психології творчості. – К., 1990. – 285 с.
  20. Маноха І.П. Методи психології / В кн: Основи психології: Підручник / За ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. – К.: Либідь, 1999. – С. 46-93.
  21. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
  22. Мороз М.О. Літопис життя і творчості Лесі Українки. – К., Наукова думка, 1992. – 627 с.

С.43

-
23. Моляко В.О. Творчість і особистість // Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – С. 259-269.

24. Музика О.Л. Криза творчої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до типології // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2001. – С. 63-72.
25. Павличко С. Ще один сюжет. Психопатичний/психоаналітичний дискурс як компонент української модерності / в кн. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1999. – С. 235-278.
26. Повякель Н.И. Биографический метод // Психология личности: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – С. 20.
27. Роменець В.А. Психология творчества. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
28. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.
29. Сергиенко Е.А., Харламенкова Н.Е. Планирование и выбор жизненного пути / в кн. Психология / Под общей ред. В.Н. Дружинина. – СПб.: Питер, 2007. – С. 315-317.
30. Титаренко Т.М. Жизненный путь // Психология личности: Словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – С. 34-35.
31. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
32. Фромм Э. Психология нацизма / в кн. Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя. – Мн.: ООО “Попурри”, 1998. – С. 256-294.
33. Штайнер К. Сценарии жизни людей. – М.: Пресс, 2000. – 288 с.
34. Эриксон Э. Молодой Лютер. Психоаналитическое историческое исследование. – М.: Медиум, 1996. – 506 с.
35. Юнг К.Г. Проблема типов в биографии / в кн. Юнг К.Г. Психологические типы. – СПб.: Азбука, 2001. – С. 451-462.